

Uniwersytet Warszawski

Wydział Prawa i Administracji

Instytut Prawa Karnego

Maciej Dębski

Wybrane przestępstwa
przeciwko państwu
w polskim i rosyjskim kodeksie karnym

Autoreferat pracy doktorskiej
napisanej pod kierunkiem prof. dr hab. Eleonory Zielińskiej

Warszawa, kwiecień 2023

Przedłożona rozprawa została poświęcona tematyce **przestępstw przeciwko państwu, w ujęciu prawnoporównawczym**. Poddano analizie polski i rosyjski porządek prawny, a obecna sytuacja geopolityczna szczególnie wymaga uzasadnienia, a nawet usprawiedliwienia tego wyboru.

Jedną z naczelných zasad badań porównawczych jest to, aby porównywać to co porównywalne, czyli nadające się do porównania. Polski i rosyjski porządek prawny spełniają ten postulat, bowiem oba należą do kontynentalnej rodziny prawa, oba nawiązują do tradycji romańskogermańskiej, a poza tym charakteryzują się częściowo wspólną historią.

Losy Polski i Rosji na przestrzeni dziejów były sprzężone, z marnym tego skutkiem dla Polski. Sąsiedztwo Mocarstwa Rosyjskiego niezwykle negatywnie wpłynęło na historię naszego kraju. Dość tylko wymienić osiemnastowieczne zabory, wojnę polsko – rosyjską po odzyskaniu niepodległości, czy dzieje Polski Ludowej i jej zależności od Związku Radzieckiego.

Rosja, a potem ZSRR, na przestrzeni wieków miały olbrzymi wpływ na wszelkie sfery życia społecznego w Polsce, w tym także na kształt prawa. Badania będące przedmiotem niniejszej rozprawy toczyły się od 2010 r. i zakończyły się przed wybuchem wojny na Ukrainie. Wnioski końcowe zawierały postulat bacznego obserwowania poczynąń Federacji Rosyjskiej, która mimo deklaracji przestrzegania zasad demokracji i państwa prawnego, przejawiała już wtedy, również w ustawodawstwie karnym, silne tendencje autorytarne.

W rozprawie zastosowano metody historyczną, prawnoporównawczą i dogmatyczną. Przyjęty model badania najbardziej nawiązuje do modelu Konrada Zweigerta i Heina Kötz, który jest wskazywany współcześnie jako najczęściej stosowany w komparatystyce prawniczej. Model ten uwzględnia potrzebę zbadania faktów pozaprawnych przy badaniach prawnoporównawczych i zakłada kilka etapów badania prawnoporównawczego. Badanie wg tego modelu rozpoczyna się od sformułowania problemu poprzez postawienie określonego pytania. Następnie następują: wybór materiału będącego przedmiotem porównywania, badanie fragmentów wybranych systemów prawnych, ocena badanych instytucji poprzez wykazanie podobieństw, różnic oraz elementów identycznych, budowa systemu rezultatów porównania i krytyczna ocena informacji otrzymanych na skutek porównywania.

Jak wiadomo, początkowo nauki komparatystyczne opierały się *de facto* na zestawianiu odpowiednich norm z różnych porządków prawnych. Późniejszy rozwój tych nauk doprowadził do wysuwania wobec nich większych oczekiwań, co m.in. przejawiało się w ujęciu bardziej

analitycznym i problemowym. I tak zgodnie ze współczesnymi założeniami komparatystyki prawniczej w rozprawie starano się unikać zestawiania przepisów w formie „spisu inwentarza” na rzecz porównania równoległego, zmierzającego do zidentyfikowania różnic, a także zdemaskowania pozorności niektórych podobieństw. Z formą spisu inwentarza nie dało się jednak zupełnie zerwać, zwłaszcza w części historycznej, bowiem dla przejrzystości rozważań konieczne było czasem zapoznanie czytelnika z całościowym ujęciem danego przepisu, celem umożliwienia mu podążania za tokiem wywodu i sposobem rozumowaniem autora.

W pierwszej kolejności sformułowano problem badawczy poprzez postawienie ogólnego pytania:

Czy i ewentualnie w jakim stopniu ujęcie przestępstw przeciwko państwu zależy od uwarunkowań historycznych i ustroju państwa?

Następnie dokonano wyboru materiału będącego przedmiotem porównywania i tu ze względu na wyżej wspomniane powiązania polityczne Polski i Rosji, jak również uwzględniając osobiste zainteresowania historyczne i umiejętności lingwistyczne autora, wybór padł na **prawo polskie i rosyjskie**.

Następnie zbadano stosowne fragmenty przepisów regulujących przestępstwa przeciwko państwu w obu krajach i przeprowadzono ich szczegółową analizę w oparciu o materiały źródłowe, dostępną literaturę przedmiotu i orzecznictwo sądowe oraz podjęto próbę ich oceny.

W rezultacie tego porównania wywiedziono wniosek, że ujęcie przestępstw przeciwko państwu w prawie polskim i rosyjskim w dużym stopniu zależało od uwarunkowań historycznych i ustroju państwa. Jednakże chociaż prawo polskie pozostawało przez długi czas, również w czasach niepodległej RP, pod wpływem prawa rosyjskiego, to w XX wieku często przepisy polskie wyprzedzały przepisy rosyjskie pod względem tzw. nowoczesności, zwłaszcza w odniesieniu do racjonalności systemu kar i zasad ich wymiaru, a także sposobu ujęcia redakcyjnego poszczególnych norm.

Dostrzeżono liczne różnice między tymi dwoma systemami prawa, które doprowadziły do wysunięcia krytycznych wniosków w stosunku do prawa rosyjskiego.

Prowadząc badania dostrzeżono zagadnienia mające znaczenie kluczowe dla wybranej tematyki i właśnie te zagadnienia posłużyły za kryterium wyodrębnienia w rozprawie zasadniczych działów problemowych. Obejmują one takie zagadnienia jak:

- pojęcie państwa jako dobra prawnie chronionego;
- rozwój katalogu przestępstw przeciwko państwu;
- związek katalogu przestępstw przeciwko państwu z międzynarodowymi regulacjami dotyczącymi bezpieczeństwa;
- systematyka głównych przestępstw przeciwko państwu i ich usytuowanie w częściach szczególnych badanych kodeksów karnych.

Punktem wyjścia dla rozważań była analiza pojęcia państwo, w ujęciu dobra prawnego będącego przedmiotem ochrony, przy uwzględnieniu założeń ideologicznych danego systemu politycznego.

Stwierdzono, że oba badane porządki prawne, niezależnie od zmian ustrojowych i deklarowanych celów, dostrzegały i nadal dostrzegają potrzebę ochrony istnienia społeczności, która w oparciu o terytorium i władzę tworzy „państwo” rozumiane jako organizator stosunków wewnętrznych i podmiot stosunków międzynarodowych.

Przestępstwa przeciwko państwu były jednakże na przestrzeni czasu regulowane w kodeksach karnych zarówno na podstawie podobnych, jak też często skrajnie odmiennych od siebie założeń. Był okres, że zarówno Polska, jak i Rosja zmagająca się z tendencjami do nadawania tej ochronie wymiaru ideologicznego, który w istocie zniekształcał rzeczywisty jej przedmiot. W Polsce, w wyniku transformacji ustrojowej na przełomie 1989 i 1990 r., udało się w pełni odejść od ideologicznego sposobu pojmowania przestępstw przeciwko państwu, wiążąc je w ostatnich dekadach z zupełnie innym niż dotąd systemem wartości. Traktując literalnie przepisy rosyjskie, można było dojść do podobnego wniosku, że również Rosja wprowadzając obecny kodeks karny przynajmniej nominalnie zerwała z ideologicznym kontekstem pojmowania omawianej grupy przestępstw. Jednakże w następnych latach rosyjski ustawodawca dał dowód pozorności tych zmian, co ma związek z tym, że w praktyce ustrój rosyjski ponownie zaczął zmierzać w kierunku rządów autorytarnych.

Odmiennosc założeń leżących u podstaw regulacji przestępstw przeciwko państwu znajduje wyraz, w szczególności, w bardzo różnych i specyficznych tytułach odpowiedniego rozdziału kodeksu. Przykładowo w polskim kodeksie karnym z 1969 r., prawo karne (w zakresie omawianej grupy przestępstw) postrzegane było jako narzędzie walki z wrogami konkretnego ustroju, co silnie akcentowało określone założenia ideologiczne. Zgodnie z uzasadnieniem projektu obowiązującego kodeksu karnego z 1997 r. „przepisy chroniące państwo są oparte na

całkowicie odmiennych, w stosunku do dotychczasowych, założeniach. Prawo karne musi chronić państwo i jego konstytucyjny, a nie jedynie wybrany, związany z określoną ideologią, ustrój. Karalne powinny być więc nie takie zachowania, które zmierzają do zmiany panującego ustroju, lecz tylko takie zachowania, które taki cel chcą osiągnąć w drodze poza konstytucyjnej przez stosowanie przemocy”.

Podobnie kodeks rosyjski odpowiedni rozdział tytułuje: „Przestępstwa przeciwko konstytucyjnym podstawom ustroju i bezpieczeństwa państwa”. Ujęcie rosyjskie, na pierwszy rzut oka chociaż bardziej precyzyjne niż polskie, ma jednak raczej wymiar tylko propagandowy. Twórcy kodeksu demonstrują wprawdzie przyjęcie wartości i zasad demokratycznych, co teoretycznie rzecz biorąc oznaczać powinno zerwanie z przywiązaniem do jakiegoś konkretnego ustroju, jednak w praktyce przyjęte normy prawne nie urzeczywistniają tych założeń.

W obu porządkach prawnych rozumienie państwa jako przedmiotu ochrony norm karnych ma **fundamenty konstytucyjne**, które omówiono w rozprawie. Wskazano, że choć Konstytucja FR deklaruje suwerenność ludu i demokrację, to w Rosji *de facto* zamiast rozwijać ideę służebności państwa wobec społeczeństwa powrócono do koncepcji zwierzchniej roli autorytarnego państwa poprzez realne ograniczenia społeczeństwa obywatelskiego i penalizowanie działalności niezależnych organizacji pozarządowych i aktywnych wobec aktualnie rządzących działaczy opozycji. Zachodząca pomiędzy Polską a Rosją różnica w pojmowaniu substratu państwa ma liczne konsekwencje na płaszczyźnie społecznej, a także ideologicznej. Tak więc niezależnie od deklaracji i tytułów, w Rosji, bardziej niż w Polsce, prawo karne chroni konkretnie istniejące „państwo”, udzielając tym samym, wbrew konstytucyjnym deklaracjom, wsparcia modelowi autorytarnemu państwa.

Zasadnicza różnica pomiędzy analizowanymi systemami prawnymi polega na lokalizacji rozdziału poświęconego przestępstwom przeciwko państwu w strukturze każdego z analizowanych kodeksów karnych.

Podczas prac kodyfikacyjnych nad obowiązującym polskim kodeksem karnym podkreślano, że należące do niego przestępstwa powinny być zgrupowane w pierwszym rozdziale części szczególnej kodeksu karnego, co uzasadniano potrzebą wzmożonej ochrony państwa. Podnoszono, że ochrona tej wartości jest ochroną wspólnoty w postaci państwa jako formy organizacji narodu – organizacji społeczeństwa.

Ostatecznie, rozdział ten umieszczono jako drugi, po przestępstwach przeciwko pokojowi, ludzkości i zbrodniach wojennych.

Odmienne w prawie rosyjskim. Ustawodawca w odróżnieniu od kodeksu karnego Związku Radzieckiego z 1960 roku, nie umieścił omawianych przestępstw na początku części szczegółowej kodeksu, tylko pod jej koniec. W nauce wysuwane są zarówno pochwały, jak i krytyka tego rozwiązania. Jego zwolennicy podnoszą, że stanowi ono wyraz odejścia od ideologii radzieckiej, na rzecz kształtowania demokracji. Wysłunięcie bowiem na początek kodeksu przestępstw przeciwko jednostce symbolizuje odstępianie od przekładania ochrony państwa i jego organów ponad dobro obywateli. Przeciwnicy wskazują jednak, że bez zabezpieczenia podstaw państwa, jego ustroju, jednolitości i bezpieczeństwa, ochrona jednostek może okazać się fikcją.

Różnice w rozumieniu państwa jako dobra prawnie chronionego uwidaczniają się bardzo wyraźnie w zawartości katalogu przestępstw przeciwko państwu.

W rosyjskim prawie karnym katalog ten jest zdecydowanie szerszy. W odróżnieniu od polskiego kodeksu karnego występują tam przestępstwa związane z ekstremizmem, sabotażem oraz działalnością w niepożądanych organizacjach, które to przestępstwa nie mają polskich odpowiedników.

Odmienne, polski katalog przestępstw przeciwko Rzeczypospolitej obejmuje dodatkowo czyny skierowane przeciwko znakom państwowym, przedstawicielom innych państw oraz członkom polskich władz, które w Rosji są klasyfikowane jako przestępstwa przeciwko porządkowi publicznemu.

Różnice pomiędzy katalogami polskim i rosyjskim świadczą o bardziej rozległym i bardziej „wewnątrz-politycznym” rozumieniu ochrony państwa w Rosji. Umieszczenie tam przestępstw związanych z ekstremizmem oraz działalnością w niepożądanych organizacjach jest znamienne. Wskazuje na powiązanie ochrony państwa z kwestiami ideologicznymi, oznacza ograniczenie swobody głoszenia poglądów politycznych, a w praktyce służy zwalczaniu opozycji.

Analiza przestępstw przeciwko państwu w dalszej kolejności wymagała uwzględnienia ujęcia historycznego, zwłaszcza celem zaobserwowania ewolucji omawianych przepisów. W tym celu prześledzono chronologię ustaw karnych obowiązujących w Polsce i w Rosji. W pracy zostały skatalogowane ustawy karne obowiązujące od mniej więcej połowy XIX w. W każdej z tych

ustaw zidentyfikowano przestępstwa będące przedmiotem badań i podjęto próbę rekonstrukcji dokonywanych zmian w perspektywie historycznej, uwzględniając przy tym przemiany ustroju. Zabiegi te pozwoliły na lepsze zrozumienie przyczyn takiego, a nie innego, sformułowania obecnie obowiązujących przepisów, ale także pozwoliły na uwidocznienie relacji pomiędzy sposobem formułowania przestępstw przeciwko państwu a panującym ustrojem.

Na podstawie tych rozważań wyłoniono ogólne wnioski.

W obu krajach omawiane przestępstwa należą do jednych z najstarszych i zaczęły być ścigane wraz z nastaniem państwowości. Od początku były surowo karane (z reguły śmiercią), jako czyny godzące w fundament władzy. Początkowo obejmowały one czyny skierowane przeciwko osobie władcy i jego rodzinie, by z czasem objąć także zdradę kraju i szpiegostwo. W następnej kolejności katalog rozszerzono m.in. o przestępstwa na osobie przedstawicieli dyplomatycznych. Poprzez bliskie sąsiedztwo Polski i Rosji oraz dawne związki polityczne i zależności, na przestrzeni dziejów polskie prawo karne było albo zastępowane przez prawo rosyjskie, albo co najmniej podlegało jego silnemu oddziaływaniu. Dopiero od okresu transformacji możemy mówić o indywidualnym rozwoju tych dwóch porządków prawnych. Naturalna historyczna ewolucja prawa polskiego, które rozwijało się od początków polskiej państwowości, została bowiem przecięta w chwili zaborów prowadzących do utraty niepodległości. W konsekwencji w zaborze rosyjskim doszło do zaszczerpienia prawa rosyjskiego. Powrót do samodzielnego stanowienia prawa możliwy był dopiero po odzyskaniu niepodległości. Nie sposób nie zauważyć, że polski kodeks karny uchwalony po odzyskaniu niepodległości w 1932 r. stoi na wyższym poziomie niż prawodawstwo rosyjskie w dobie zaborów. Świetność polskiego prawa karnego nie trwała jednak długo. Po drugiej wojnie światowej bolszewicka koncepcja przestępstw przeciwko państwu odbiła się na polskim ustawodawstwie karnym. Wprawdzie koncepcja czynu kontrewolucyjnego nie została dosłownie recypowana przez Polską Rzeczpospolitą Ludową, niemniej ukierunkowała ona sposób rozumienia przestępstw przeciwko państwu.

Z przeprowadzonych analiz wynika, że zależność między przestępstwami przeciwko państwu a ustrojem jest wynikiem konkretnej funkcji tych przepisów. Skoro mają one chronić państwo, to należy zauważyć, że nie da się tych regulacji rozpatrywać w oderwaniu od ustroju państwa, bowiem ustrój wpływa na sposób definiowania państwa, a tym samym na sposób jego ochrony. Ustrój determinuje zatem sposób działania legislatora, oraz wachlarz naczelných wartości które on urzeczywistnia w stanowionych normach prawnych.

Prowadzona analiza historyczna i systemowa, doprowadziła do wytypowania pewnych najbardziej reprezentatywnych przestępstw przeciwko państwu.

Pierwszym z nich jest przestępstwo tradycyjnie nazywane zdradą państwa, uregulowane w art. 127 KK oraz art. 275 KKFR. Zdrada główna jest jednym ze starszych przestępstw przeciwko państwu, które od setek lat figuruje w katalogach przestępstw wielu państw jako bardzo poważna zbrodnia. Przepis polski w ogóle nie posługuje się pojęciem „zdrada”. Przedstawia on znamiona czynu zabronionego w sposób opisowy. Odmiennie jest w prawie rosyjskim, które cechuje redakcja normy poprzez posłużenie się pojęciem „zdrada stanu” oraz zdefiniowanie tego pojęcia. Ta cecha znajduje swoje przełożenie na podmiot przestępstwa. W prawie polskim tzw. zdrada główna jest przestępstwem powszechnym. Może je popełnić każdy, kto wyczerpie znamiona czynu zabronionego. Odmiennie kwestia ta prezentuje się w prawie rosyjskim, gdzie omawiane przestępstwo ma charakter indywidualny – może się go dopuścić wyłącznie obywatel Federacji Rosyjskiej. W literaturze przedmiotu podkreśla się bowiem, że tylko obywatel jest prawnie zobowiązany do wierności państwu. Pewne odrębności zarysowują się także w zakresie przedmiotu ochrony przestępstwa zdrady głównej. W Polsce wymienia się niepodległość, integralność terytorialną i ustrój państwa polskiego, jako trzy najważniejsze aspekty bytu państwa, które są związane z pojęciem bezpieczeństwa państwa (tak zewnętrznego, jak i wewnętrznego). W Rosji jako dobro prawnie chronione wskazuje się zaś stosunki społeczne zabezpieczające zewnętrzne bezpieczeństwo Rosji czyli: stan ochrony jej suwerenności, zdolności obronnej i jednolitości terytorialnej. Tak więc doktryna rosyjska jako przedmiot przestępstwa wskazuje stosunki społeczne, co wydaje się ujęciem ciekawym i zdradzającym silne przywiązanie do manifestowania w drodze prawa określonych założeń ideologicznych, choćby nawet ta ideologia głoszona była tylko dla pozorów, jako przykrywka dla rzeczywistych dążeń podejmowanych przez władzę.

Dyspozycja przepisu polskiego obejmuje działalność zmierzającą bezpośrednio do: pozbawienia niepodległości, oderwania części obszaru lub zmiany przemocą konstytucyjnego ustroju Rzeczypospolitej Polskiej. Z kolei przepis rosyjski wskazuje pewne konkretne czynności sprawcze: szpiegostwo, wydanie tajemnicy państwowej lub udzielenie innej pomocy obcemu państwu, organizacji zagranicznej lub ich przedstawicielom na szkodę bezpieczeństwa zewnętrznego. Wyraźnie zatem polski ustawodawca redagując przepis akcentował cel działania, podczas gdy legislator rosyjski położył nacisk na jego formę. Istotną różnicą jest także dodanie w polskiej regulacji dwóch dodatkowych przesłanek zaistnienia przestępstwa w

postaci znamienia „bezpośredniego” zmierzania do osiągnięcia celu oraz w postaci działania „w porozumieniu z innymi osobami”.

Znamiona zdrady głównej w ujęciu rosyjskim są sformułowane przy użyciu m.in. słowa „szpiegostwo”. Jest to bardzo charakterystyczna różnica, bowiem pewną osobliwością porządku rosyjskiego jest to, że szpiegostwo występuje w nim raz jako znamię przestępstwa zdrady, a raz jako odrębne przestępstwo (w zależności od tego czy przestępstwo popełnia obywatel, czy cudzoziemiec lub bezpaństwowiec).

Szpiegostwo, jako odrębne przestępstwo jest sankcjonowane przez art. 130 KK oraz art. 276 KKFR. W ujęciu rosyjskim ma charakter indywidualny, może je popełnić tylko „nie obywatel” Rosji. Prawo polskie nie stosuje takiego rozróżnienia. Przepis polski normuje przestępstwo o charakterze powszechnym, którego może dopuścić się każdy. Analizowane porządki prawne w odmienny sposób ujmują istotę przestępstwa szpiegostwa. Przepis polski ujmuje szpiegostwo jako udział w działalności obcego wywiadu przeciwko Rzeczypospolitej Polskiej. Z kolei przepis rosyjski wylicza konkretne czynności sprawcze: przekazanie, zbieranie, zabór, przechowywanie w celu wydania obcemu państwu, organizacji międzynarodowej lub zagranicznej lub ich przedstawicielom informacji stanowiących tajemnicę państwową, jak również przekazanie lub zbieranie na zlecenie zagranicznego wywiadu lub osoby działającej w jego imieniu, innych informacji do wykorzystania przeciwko bezpieczeństwu Federacji Rosyjskiej. Powyższa dyspozycja w pewnym stopniu koresponduje z kwalifikowaną postacią szpiegostwa w prawie polskim. w której przewidziano kary dla każdego kto, biorąc udział w obcym wywiadzie albo działając na jego rzecz, udziela temu wywiadowi wiadomości, których przekazanie może wyrządzić szkodę Rzeczypospolitej Polskiej. Regulacja polska charakteryzuje się szerszym zakresem penalizacji, co zaskakuje zważywszy na historycznie udokumentowaną wyjątkową czujność Rosji w zakresie wszelkich ataków wywiadowczych, nazywaną w literaturze tzw. szpiegomania. Udział w obcym wywiadzie i kierowanie obcym wywiadem nie zostały w Rosji wskazane jako znamiona szpiegostwa. Są więc ścigane w takim zakresie, w jakim łączą się z „obrotem” informacjami. Ponadto prawo polskie sankcjonuje w art. 132 KK dezinformację, która nie ma rosyjskiego odpowiednika.

Strona podmiotowa przestępstwa szpiegostwa w obu krajach charakteryzuje się umyślnością. Należy jednak zauważyć, że w Polsce obok zamiaru bezpośredniego dopuszcza się także odpowiedzialność w przypadku, gdy sprawca działał w zamiarze ewentualnym, co generalnie wiąże się ze specyfiką omawianego przestępstwa. Uważa się, że wykluczenie zamiaru

ewentualnego stanowiłoby olbrzymie zagrożenie dla państwa i osłabiłoby funkcję prewencyjną i ochronną omawianych norm prawno-karnych. Odmienne założenia zdają się przyświecać rosyjskiemu ustawodawcy. Przepięstwo szpiegostwa w Federacji Rosyjskiej można popełnić wyłącznie umyślnie z tzw. zamiarem prostym, odpowiadającym polskiemu zamiarowi bezpośredniemu. Oznacza to, że sprawca musi nie tylko uświadamiać sobie społeczne niebezpieczeństwo dokonywanych działań oraz ich nakierowanie na wyrządzenie uszczerbku zewnętrznemu bezpieczeństwu Rosji, ale ponadto przejawiać wolę dokonania tych działań.

Wreszcie trzecim reprezentatywnym przestępstwem przeciwko państwu jest tzw. zamach stanu. Jest on sankcjonowany przez art. 128 § 1 KK oraz art. 278 KKFR. Zasadnicza różnica pomiędzy polską i rosyjską regulacją zamachu stanu polega na sposobie ujęcia strony przedmiotowej tego przestępstwa. W Polsce akcent jest kładziony na działanie wobec organów sprawujących władzę, zaś w Rosji na konkretne już przejęcie lub przetrzymanie władzy. Norma polska charakteryzuje się zatem szerszym zakresem penalizacji, który obejmuje także przypadki wywierania wpływu na czynności urzędowe, który to wpływ nie zmierza do przejęcia władzy.

Istotna różnica zarysowuje się także w ujęciu przedmiotu przestępstwa, jakim w Polsce jest „organ”, zaś w Rosji „władza”. W porządku polskim przedmiotem ochrony są wszystkie konstytucyjne organy państwa. Z kolei w prawie rosyjskim wskazuje się, że opartą na trójpodziale władzę sprawują: Prezydent Federacji Rosyjskiej, Rada Federalna (Rada Federacji i Duma Państwowa), Rząd oraz sądy różnych szczebli, a w podmiotach Federacji Rosyjskiej - utworzone przez nie organy. I to zarówno na szczeblu federalnym, jak i regionalnym, bądź gminnym. W tym zakresie mamy więc do czynienia z regulacją szerszą od polskiej.

Odrębnością rosyjskiego porządku prawnego jest osobne uregulowanie przestępstwa buntu zbrojnego. Przepięstwo to koresponduje z polskim zamachem stanu z art. 128 § 1 KK, ma jednak bardziej skrajny charakter i węższy zakres zastosowania. Penalizuje pewne szczególne, nacechowane agresją działania wywrotowe skierowane przeciwko państwu.

Na szczególną uwagę zasługuje przepis specyficzny dla regulacji rosyjskiej dotyczący tzw. niepożądanych organizacji. W marcu 2015 r. podczas dorocznego rozszerzonego kolegium Federalnej Służby Bezpieczeństwa Putin zarzucił zachodnim służbom specjalnym wykorzystywanie rosyjskich organizacji pozarządowych do dyskredytowania władz i destabilizowania sytuacji w kraju. Zapowiedział wówczas, że władze będą kontrolować organizacje pozarządowe pod kątem zagranicznego finansowania, a także kontrolować

zgodność ich celów statutowych z faktyczną działalnością. Nawiązał do wprowadzonego w Rosji rejestru zagranicznych agentów, w którym obowiązkowo są rejestrowane podmioty (organizacje pozarządowe i podmioty gospodarcze) korzystające z zagranicznego finansowania. Niebawem doszło do podpisania ustawy wprowadzającej do kodeksu karnego przepisy dotyczące udziału w niepożądanych organizacjach. Przepis art. 284.1 KKFR penalizuje działalność w zakresie prowadzenia na terytorium Federacji Rosyjskiej organizacji pozarządowej zagranicznej lub międzynarodowej, której działalność jest niepożądana na terytorium Federacji Rosyjskiej, tzn. stanowi zagrożenie dla podstaw ustroju konstytucyjnego Federacji Rosyjskiej, obronności lub bezpieczeństwa państwa. Zakazane jest także branie udziału w działalności takiej organizacji, przy czym przestępstwo popełnia osoba, która wcześniej poniosła odpowiedzialność administracyjną za podobny czyn dwa razy w ciągu jednego roku. W omawianym przepisie, pod pretekstem przeciwdziałania terroryzmowi wprowadzono mechanizmy zwalczania takich organizacji jak Lekarze bez Granic, Amnesty International, Międzynarodowa Grupa Helsińska, Reporterzy bez Granic, Greenpeace, Transparency International i Human Rights Watch.

Uznanie organizacji za niepożądaną implikuje zakaz tworzenia na terytorium Federacji Rosyjskiej nowych jednostek strukturalnych tej organizacji i konieczność zakończenia działalności istniejących jednostek strukturalnych podmiotu, zakaz rozpowszechniania materiałów informacyjnych oraz zakaz prowadzenia jakichkolwiek projektów. Instytucje finansowe mają obowiązek odmówić przeprowadzenia transakcji, których stroną miałyby być organizacja uznana za niepożądaną. Udział w organizacji jest również podstawą zakazu wjazdu cudzoziemca (bezpaństwowca) na terytorium Rosji. Wspomniana regulacja stanowi element istotnej represji ograniczającej aktywność społeczeństwa obywatelskiego działającego w organizacjach pozarządowych.

Przepis wszedł w życie w atmosferze oburzenia działaczy opozycyjnych i obserwatorów na arenie międzynarodowej. Jest nieustannie krytykowany i wskazywany jako sprzeczny z konstytucją i łamiący zasady demokratycznego państwa prawa, niemniej nadal pozostaje w mocy. Stanowi on dobitny dowód na to, że ujęcie przestępstw przeciwko państwu jest ściśle związane z ustrojem państwa i to nie deklarowanym, tylko ustrojem faktycznie obowiązującym.

Warto dodać, że dnia 4 marca 2022 r., czyli mniej więcej tydzień po agresji na Ukrainę, do rosyjskiego kodeksu karnego dodano przepis 284.2 przewidujący dla obywateli rosyjskich karę za nawoływanie do wdrożenia wobec Federacji Rosyjskiej, obywateli Federacji Rosyjskiej lub

rosyjskich osób prawnych „środków ograniczających” polegających na wprowadzeniu lub rozszerzeniu politycznych lub gospodarczych sankcji.

Penalizacja działalności organizacji niepożądanych stanowiła krok w ograniczaniu swobód obywatelskich pod pretekstem ochrony państwa i społeczeństwa, podobnie jak było to w przypadku penalizacji działalności ekstremistycznej, skodyfikowanej w art. 282.1 (organizacja wspólnoty ekstremistycznej), 282.2 (organizacja działalności organizacji ekstremistycznej) i 282.3 (finansowanie działalności ekstremistycznej) KKFR. Kwestia działalności ekstremistycznej jest szeroko omawiana w literaturze rosyjskiej, zaś w rozprawie doktorskiej została jedynie zasygnalizowana. Przepisy te co do zasady nie mają polskich odpowiedników, a zaliczenie ich do katalogu przestępstw przeciwko państwu stanowi charakterystyczną odrębność rosyjskiego katalogu przestępstw.

Za przestępstwa o orientacji ekstremistycznej stypizowane w KKFR uważa się przestępstwa popełnione z powodu nienawiści lub wrogości politycznej, ideologicznej, rasowej, narodowościowej lub wyznaniowej albo z powodu nienawiści lub wrogości w stosunku do jakiegokolwiek grupy społecznej. Walka z ekstremizmem teoretycznie ma na celu ochronę integralności terytorialnej Federacji Rosyjskiej oraz zapewnienie jej obywatelom pełnej realizacji ich praw i wolności, zagwarantowanych w konstytucji, faktycznie jednak wykorzystywana jest do walki politycznej z wszelką opozycją. Prawodawca rosyjski w tzw. Strategii przeciwdziałania ekstremizmowi w Federacji Rosyjskiej z 2005 r. sformułował definicję legalną ideologii ekstremistycznej, wskazując, że obejmuje ona system poglądów i idei, ukazujący działania z użyciem przemocy oraz inne działania niezgodne z prawem, jako podstawowy środek rozwiązywania konfliktów o charakterze społecznym, rasowym, narodowościowym, religijnym i politycznym. Z kolei przejawy ekstremizmu zdefiniowano jako działania społecznie niebezpieczne i działania niezgodne z prawem dokonywane z motywów politycznej, ideologicznej, rasowej, narodowościowej lub religijnej nienawiści lub wrogości, a także działania sprzyjające powstawaniu lub zaostrzaniu się konfliktów o charakterze międzynarodowym, międzywyznaniowym i regionalnym.

Zakres penalizacji obejmujący obok nienawiści także wrogość, przy jednoczesnym użyciu w normach prawnych wielu określeń nieostrych, które pozostawiają duże pole do dowolnej interpretacji, skutkuje ściśle politycznym wykorzystywaniem tych przepisów przez władzę rosyjską. Np. w 2017 r. Sąd Najwyższy Rosji uznał wspólnotę religijną świadków Jehowy za organizację ekstremistyczną i zakazał jej działalności na terenie Federacji Rosyjskiej.

Na podstawie art. 280 KKFR karane jest publiczne nawoływanie do działalności ekstremistycznej. Z kolei dnia 4 marca 2022 r. dodano do kodeksu karnego art. 280.3. penalizujący publiczne działania mające na celu dyskredytację użycia Sił Zbrojnych Federacji Rosyjskiej w celu ochrony interesów Federacji Rosyjskiej i jej obywateli lub utrzymania międzynarodowego pokoju i bezpieczeństwa. Jak wyliczono w Ustawie, dyspozycja ta obejmuje, w szczególności, publiczne nawoływania do uniemożliwienia użycia Sił Zbrojnych Federacji Rosyjskiej do tych celów oraz nawoływanie mające na celu zdyskredytowanie wykonywania przez organy państwowe Federacji Rosyjskiej ich uprawnień poza terytorium Federacji Rosyjskiej.

Dnia 14 lipca 2022 r. dodano do kodeksu karnego przepis art. 280.4 przewidujący sankcje za publiczne wezwania do prowadzenia działań skierowanych przeciwko bezpieczeństwu Federacji Rosyjskiej lub w celu uniemożliwienia władzom i ich funkcjonariuszom wykonywania ich uprawnień podejmowanych dla zapewnienia bezpieczeństwa Federacji Rosyjskiej, o ile czyn nie wypełnia znamion innych przestępstw. Przepisy o ekstremizmie i organizacjach niepożądanych, jak i te ostatnie wspomniane zmiany prawa rosyjskiego, wprowadzone w związku wojną na Ukrainie, już po zamknięciu prac nad niniejszą rozprawą, potwierdziły wcześniej wywiedzione wnioski o kształtowaniu przez Rosję przestępstw przeciwko państwu na potrzeby nie tylko autorytarnych ale jak pokazała najnowsza historia także założeń imperialistycznych państwa rosyjskiego, będących zarzewiem jego agresji w stosunku do innych państw.

***

Podsumowując, dokonane porównanie dało wynik uzasadniający przekonanie, że polska regulacja przestępstw przeciwko państwu stoi na wyższym poziomie niż rosyjska, jako bardziej racjonalna, klarowna i nowoczesna.

Przeprowadzone porównanie pozwoliło także potwierdzić istnienie ścisłej zależności pomiędzy uwarunkowaniami historycznymi, ustrojem państwa oraz ujęciem przestępstw przeciwko państwu.

Przykład Rosji powinien także służyć polskiemu ustawodawcy jako przestroga, gdyż uwidacznia on fakt, że tworzenie norm prawno-karnych pod dyktando aktualnych potrzeb politycznych konkretnej władzy, jest nie do pogodzenia z zasadami demokratycznego państwa prawnego.